

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

2-maxsus son
(5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ S/2 (5) - 2025

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahammadovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafuz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdulkaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Sudyalar oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo‘limi psixologik xizmat boshlig‘i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po‘latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo‘tayeov Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro‘yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo‘yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Vaxidov Suxrobjon</i> O‘ZBEKISTONDA ZIYORAT TURIZMINI RIVOJLANTIRISHDA ZIYORATGOHLARNING ROLI	10-14
<i>Mamatqulov Bekzod, Negmatova Dilafro‘z</i> O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA FARMATSEVIKA SANOATINING RIVOJLANISHI: TARIXIY TAHLIL VA NATIJALAR (1991-2024 YILLAR)	15-20
<i>Esonov Ziyodbek Yuldashevich</i> FARG‘ONA VODIYSINING O‘RTA ASRLAR DAVRI KULOLCHILIK HUNARMANDCHILIGI TARIXIDAN	21-25
<i>Raxmatov Ramshod Raximovich</i> XX ASRNING BOSHLARIDA BUXORO VA TURKISTON IJTIMOYIY-IQTISODIY HAYOTIDA AFG‘ONISTON OMILI	26-30
<i>Abduraxmonov Adxamjon Soxodilla o‘g‘li</i> SOVETLAR DAVRIDA FARG‘ONA VODIYSI SHAHARLARIDA MADANIY HAYOT (Z. M. BOBUR NOMLI ISTIROHAT BOG‘I MISOLIDA)	31-37
<i>Ergashev Ahmad Abdug‘offorovich</i> PAXTAKOR-79 FOJIASI: O‘ZBEK FUTBOLINING SSSR OLIY LIGASIDAGI RIVOJLANISH TRAYEKTORIYASIGA TA‘SIRI (1979-1991)	38-44
<i>Ergashev Umar Kuziyevich</i> O‘ZBEKLARNING “QOVCHIN” URUG‘IGA DOIR MULOHAZALAR (QASHQADARYO VOHASI).....	45-49
<i>Bebitov Maqsud, Jo‘raqulova Mukambar</i> JALOLIDDIN RUMIY: TURKISTON VA ANADOLU O‘RTASIDAGI MA‘NAVIY KO‘PRIK	50-57

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Isayev Kobiljon Abdukodirovich</i> SANOAT KORXONALARIDA IQTISODIY INKLYUZIYA FAOLIYATINING IJTIMOIY-IQTISODIY SAMARADORLIGINI ANIQLASH USULLARI	58-69
<i>Амбарцумян Анастас Алексеевич</i> ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО УЗБЕКИСТАНА И РОССИИ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ	70-78
<i>Zokirjonov Muhammadsodiq, Mirzayeva Fotima</i> KAPITAL AKTIVNI VAHOLASH MODELI (CAPM)NING NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARINI RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI	79-91
<i>Исламтдинова Дина Файзрахмановна</i> СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННО – ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА В ОТРАСЛИ КОНЕВОДСТВА	92-98
<i>Jumayeva Guzal, Jumadullayeva Durdona</i> JAHONDA KORPORATIV BOSHQARUV TENDENSIYALARI VA O‘ZBEKISTON TAJRIBASI	99-105

<i>Rustamov Jamshed Boturjonovich</i> BIZNES-TA'LIMI XIZMATLARINI KO'RSATUVCHILARNING MARKETING FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	106-110
--	---------

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Xolmirzaev Nodirjon Nizomjonovich</i> SHAHARSOZLIKDA ZAMONAVIYLIK VA MILLIYLIK MASALASI	111-114
<i>Mamanov Jamoliddin Abduraximovich</i> YOSHLARDA MILLIY IDENTIKLIKNI SAQLASHNING OMILLARI	115-123
<i>Eshpulatov Inoyat Saparovich</i> FAXRIDDIN ROZIYNING INSON FALSAFASI	124-128
<i>Fayziyev Xurshid Jumayevich</i> VOLTERNING DEISTIK MATERIALIZMI VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	129-133
<i>Rustamaliyev Mirjalol Hayrullo o'g'li</i> BARQAROR RIVOJLANISHDA DAVLAT BOSHQARUVINING AXLOQIY VA FALSAFIY MUAMMOLARI	134-138
<i>Abdumalikov Abdulatif, Juraboyeva Dilmura</i> YANGI O'ZBEKISTONDA JAMIYAT, INSON VA TABIAT MUNOSABATLARINING UYG'UNLIGI	139-143

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Axmedov Oybek Saporbayevich</i> BOSHLANG'ICH TA'LIM INGLIZ TILI DARSLARIDA OG'ZAKI NUTQNI SHAKLLANTIRISH	144-152
<i>Алиева Эльвина, Расулова Дильбар</i> ТИПОЛОГИЯ КОНВЕРГЕНЦИИ В ЛИНГВИСТИКЕ	153-158
<i>Mirzayeva Kamola</i> “DEVONU LUG'ATIT TURK” ASARIDA KIYIM-KECHAK NOMLARI	159-164
<i>Abdullayev Akmal Amirovich</i> TOSHKENT VILOYATI ETNOTOPONIMLARINING SHAKLLANISHIDA ETNIK GURUHLAR MIGRATSIYASINING TA'SIRI	165-169
<i>Sayfullayeva Dilnoza Dilshod qizi</i> XUDOYBERDI TO'XTABOYEVNING “BESH BOLALI YIGITCHA” ROMANIDA MUALLIF BIOGRAFIYASI IFODASI	170-174
<i>Rahmonova Surayyo Ne'matovna</i> MERONIMLARNING GRAMMATIK VA STRUKTURAVIY XUSUSIYATLARI	175-179
<i>Чернова Наталья Васильевна</i> ОЦЕНКА И ДИАГНОСТИКА ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ ВУЗОВ	180-184
<i>Abdusalomova Aziza Homidovna</i> SA'DIY SHEROZIY SHE'RIYATINING ANGLIYADAGI TARJIMALARIDA POETIK SHAKLNING USTUVORLIGI	185-192

<i>Morozova Anastasiya Vladimirovna</i> SEMANTIC AND PRAGMATIC ANALYSIS IN THE NAMES OF DINING ESTABLISHMENTS	193-196
<i>Murotaliyeva Maftuna Shukurullo qizi</i> P.D.JEYMSNING DETEKTIV ASARLARIDA INTERTEKSTUALLIK	197-200
<i>Ismatova Shaxnoza Axror qizi</i> DAVLAT RAHBARLARINING BAYRAM TABRIKLARI: LINGVISTIK, STILISTIK VA PRAGMATIK TAHLIL	201-205

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Qayumov Zoir Ergashevich</i> O‘ZBEKISTONDA YURIDIK JAVOBGARLIKDAN OZOD QILISH INSTITUTI RIVOJLANISHINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	206-210
<i>Tajaliyev Ilyosbek</i> PIROTEKNIKA BUYUMLARINING QONUNGA XILOF MUOMALASINING UMUMIY TAVSIFI VA TURLARI	211-215
<i>Sanayev Botir</i> SUN‘IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHDA YETKAZILGAN ZARAR UCHUN YURIDIK JAVOBGARLIK MUAMMOLARI	216-221
<i>Alisherova Nozima Nizamidin qizi</i> PORA OLIH JINOYATLARINI KVALIFIKATSIYA QILISH MASALALARI	222-230
<i>Avezov Dilshod Sadulayevich</i> SPECIFIC FEATURES OF EARLY TERMINATION OF LOCAL DEPUTY POWERS ON OBJECTIVE GROUNDS	231-234
<i>Mirzayev G‘olibjon Halimovich</i> PROKURATURA ORGANLARI FAOLIYATI SAMARADORLIGINI BAHOLASH TUSHUNCHASI, AHAMIYATI VA ZARURATI	235-242

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

<i>Zubaydullayev O‘ktam Raim o‘g‘li</i> BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNI ART–PEDAGOGIKASI ASOSIDA KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHDA ZAMONAVIY TA‘LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI	243-248
<i>Turdimuratov Dilmurad Yuldashevich</i> JISMONIY TARBIYA MASHG‘ULOTLARI JARAYONIDA YUQORI SINF O‘QUVCHILARINING IRODAVIY SIFATLARINI SHAKLLANTIRISH.....	249-255
<i>Egamberdiyeva Zarina Oltiboyeva</i> GEOAXBOROT TEXNOLOGIYALAR FANINI O‘QITISHDA GAMIFIKATSIYA METODIKASINI QO‘LLAB TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	256-260
<i>Abdiyev Jahongir Ruzibayevich,</i> INTELLEKTUAL QOBILIYATLARNI INOBATGA OLGAN HOLDA TALABALARNING ILMIY TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH	261-265
<i>Alimkulov Jamshid</i> BO‘LAJAK GEOGRAFIYA O‘QITUVCHILARINING LOYIHALASH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI	266-272

Kurbanov Olim Esirgapovich

TARIX FANI MUTAXASSISLIGI MAGISTRATURA TALABALARINING TADQIQOT

KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH: TARIX VA ZAMONAVIYLIK 273-277

Received: 10 March 2025

Accepted: 15 March 2025

Published: 25 March 2025

Article / Original Paper

FROM THE HISTORY OF MEDIEVAL CERAMICS OF THE FERGANA VALLEY

Esonov Ziyodbek Yuldashevich,

Kokand State Pedagogical Institute

Associate Professor of the Department of History, PhD

Abstract. This article features analysis of the history of ceramics development in the Fergana Valley in the Middle Ages. During this period, the factors of the development of the region's ceramics, the reasons for the specific development of key centers focus on issues of information research.

Keywords: pottery, Fergana Valley, medieval, Axsikent, Andijan, "Old Aкси", ceramics, glazed products, "New Aкси", local traditions.

FARG'ONA VODIYSINING O'RTA ASRLAR DAVRI KULOLCHILIK HUNARMANDCHILIGI TARIXIDAN

Esonov Ziyodbek Yuldashevich

Qo'qon davlat pedagogika instituti

Tarix kafedrasi dotsenti, PhD

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'rta asrlar davrida Farg'ona vodiysida kulolchilik hunarmandchiligi taraqqiyoti tarixi tahlil etilgan. Asosiy e'tibor bu davrda mintaqa kulolchiligi rivojining omillari, asosiy markazlarning o'ziga xos taraqqiyoti sabablari, mavzuga oid ma'lumotlar tadqiqi masalalariga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: kulolchilik, Farg'ona vodiysi, o'rta asrlar, Axsikent, Andijon, "Eski Aкси", sopol buyumlar, sirlangan buyumlar, "Yangi Aкси", mahalliy an'analar.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5SI2Y2025N03>

Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra insoniyat tarixida hunarmandchilikning ilk ko'rinishi kulolchilik neolit davrida yuzaga kelgan. Kulolchilik tarmog'ining tarixiy taraqqiyoti jahonning turli mintaqalarida o'ziga xos omillar ta'sirida rivojlanib borgan. Xususan, Markaziy Osiyoning qadimiy madaniy o'choqlaridan biri Farg'ona vodiysi kulolchiligi tarixi bunga misol bo'ladi. Bunda quyidagi omillar muhim o'rin tutgan:

*Birinchi*dan, ilk o'rta asrlar VI-VIII asrlarda Farg'ona vodiysi So'g'd bilan uzviy aloqada rivoji, shuningdek Sharqiy o'lkalar bilan bo'lgan savdo yo'llari chorrahasida joylashuvi [1;73-b], IX-XII asrlarda Somoniylar, Qoraxoniylar davrida mintaqani, jumladan Axsikent, O'zgand shaharlari mavqeyini o'sishi, temuriylar davrida Andijon, Axsikent [2;533-b] shaharlari, mintaqada ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish [3;230-b];

*Ikkinchi*dan, mintaqada aholining zichligi. Chunonchi, bu davr arab mualliflarining ta'kidlashicha: "Farg'ona vodiysida aholi shu darajada zich o'rnashgan ediki, ayrim joylardagi qishloqlar egallagan hudud shunchalik uzun bo'lganki, bir kunlik bosib o'tish yo'l masofasida edi" [4;16-b]. Ularning kulolchilik buyumlariga xarid quvvatining yuqoriligi, tashqi va ichki savdo rivoji;

Uchinchidan, Mahalliy kulol-hunarmandlarining bir necha asrlar davomida yuksak mavqega ega mahalliy kulolchilik an'analarini yaratganliklari;

To'rtinchidan, yuqori sifatli mahalliy xom-ashyoning mintaqaning bir necha joyida mavjudligi;

Kulolchilik hunarmandchiligining Farg'ona vodiysidagi bir necha asrlik rivojlanishi jarayonida XIX asrlarga kelib Rishton kulolchiligi negizida shakllangan "Farg'ona vodiysi kulolchilik maktabi" yuzaga kelgan. Ushbu maktabning o'ziga xos jihatlari bu yerdagi Rishton, G'urumsaroy va Andijon markazlari ishlab chiqarishida namoyon bo'ladi. Biroq, bunday rivojlangan kulolchilik maktabi shakllanishi uchun vodiya hunarmandchilik tarmog'i uzoq taraqqiyot yo'lini bosib o'tgan. Ushbu tarixiy jarayonni to'g'ri tahlil etish uchun, tarmoqning o'rta asrlar davri tarixi haqida mulohaza yuritish, yangi ma'lumotlarni aniqlash muhim ahamiyatga ega.

Ta'kidlash kerakki, o'rta asrlar davri Farg'ona vodiysi kulolchiligi to'g'risidagi ma'lumotlar hali to'liq bir tizimga solinmagan, bu sohada ma'lumotlar kam saqlangan, to'la aniqlanmagan, tadqiqotchilarni mavzu doirasidagi nazariy qarashlari yetarli darajada aniq shakllanmagan. Shunga qaramay mavjud ma'lumotlar asosida bu mavzuning ayrim jihatlari tahlildan o'tkazish mumkin deb hisoblaymiz.

O'rta asrlar davridagi Farg'ona vodiysida hunarmandchilik tarmog'i to'g'risida turli xil manbalar, ya'ni arxeologik topilmalar, yozma manbalardagi ma'lumotlar, shuningdek miniatyuralardagi rasmlar turli darajada ma'lumot beradi.

O'rta asrlar davrida Farg'ona vodiysida kulolchilik avvalo bu yerdagi yirik shaharlar Axsikent, Andijon, Marg'ilonda yuqori darajada, keng tarmoqli shaklda, Koson, Bob, Rishton, Quva, Isfara, Konibodom kabi kichik shaharlarda o'rta darajada va ayrim yirik qishloqlarda aholi mahalliy ehtiyojlarini qondirish miqyosida taraqqiy etib borgan. Xususan, tadqiqotchi B. Usmonovning ta'kidlashicha, temuriylar davrida Farg'ona vodiysi iqtisodiy hayotida 10 dan ortiq katta va kichik shaharlarning o'rni muhim bo'lib, hunarmandchilikning rivojlanishida ular muhim o'rin tutgan [5;231-b].

Xronologik jihatdan ilk o'rta asrlarda Farg'ona vodiysida kulolchilik hunarmandchiligi taraqqiy etib borgan. A. Asqarovni ta'kidlashicha, ushbu davr mahalliy kulolchilik an'alarida o'rta Sirdaryo oqimi hunarmandchilik an'analari seziladi. Keramika mahsulotlari avvalgidek xushbichim, nafis shaklda emas, balki dag'al, sirti sayqallanmagan, bezaklarida zoomorf ramzlar ko'p uchraydigan sopol idishlar tarzida tayyorlashga o'tilgan edi. Demak ilk o'rta asrlar davri vodiya kulolchiligida mahsulot ishlovi va badiiy bezak berish jarayonida avvalgi yuksak sifat biroz kamaygan, lekin mintaqada kulolchiligi o'z mavqeyini saqlab qolgan.

Biroq, IX-XII asrlarga kelib vodiya kulolchiligida katta o'zgarishlar yuz beradi. Chunonchi, mazkur davr Farg'ona vodiysi kulolchiligi to'g'risidagi keng ma'lumotlarni Axsikent yodgorligi topilmalari aks ettiradi. Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, Axsikent shahri kulolchilik topilmalarini ikki davrga ajratgan holda, bunda har bir davr topilmalarining o'ziga xos xususiyatlarini alohida tadqiq etish masalani kengroq o'rganilishiga yordam beradi deb hisoblaymiz.

Bundan birinchi davr bu "Eski Axi" IX-XI asrlarni o'z ichiga oladi. Ma'lumki, IX asrga kelib Axsikent Somoniylar davlatida Farg'ona vodiysining siyosiy va iqtisodiy hamda madaniy markazi sifatida taraqqiy etadi. Buni mazkur davrda Axsikentda zarb etilgan mis tangalar ma'lumotlari tasdiqlaydi. Shaharning egallagan maydoni 400 gramga yetgan. Aholi soni ortib bir necha hunarmandchilik mahallalari temirchilik, zargarlik, baqqollik, shu jumladan

kulolchilik mahallasi yuzaga kelgan. XI asrlarga kelib Qoraxoniylar davrida siyosiy markaz O'zgardga ko'chib Axsikent roli biroz pasaygan. Lekin shahar o'zining iqtisodiy markaz sifatidagi mavqeyini saqlab qolgan.

Bu davrda Axsikentda kulolchilik nihoyatda rivoj topgan. Topilgan ashyolarga ko'ra fikr yuritish mumkinki, bir necha o'nlab ustaxonalarda kulol hunarmandlar o'z shogirdlari bilan faoliyat yuritganlar. Sopol buyumlardan turli uy-ro'zg'or buyumlari, bolalar o'yinchoqlari, suv o'tkazuvchi sopol quvurlar, chig'ir ko'zalari, tabobatchilik idishlari, metall eritish sopol tigel qoliplari va boshqa buyumlar tayyorlangan. Jumladan, shaharga Kosonsoydan chuchuk suv olib kelish uchun, bir necha chaqirimga cho'zilgan yer osti suv o'tkazish tizimi uchun, ko'p miqdorda sopol quvurlari tayyorlanib so'ng o'rnatilgan edi. Ushbu davr kulolchilik buyumlari badiiy jihatdan ham yuksak mahorat bilan yasalganligini guvohi bo'lamiz. Kulollar tayyorlagan buyumlar turli afsonaviy va real tasvirdagi bezaklari [6;22-b], shuningdek tabiat manzarasi, qush, hayvon, turli marosim, jang sahnasi, arabiy husnixat yozuvli tasvirlari va naqshlari bilan ham ajralib turgan [7;66-b]. Mahalliy kulollar tog' minerallaridan tayyorlangan o'tga chidamli bo'yoqlar asosida yuqori sifatli sirli buyumlar yarata olganlar. Axsikent kulolchilik buyumlari o'zining lojuvard siri, idishlarning o'ziga xos shakli bilan ham ajralib turgan. Bu kulolchilik namunalari ayrim nodir nusxalari bugungi kunda Parijdagi Luvr muzeyida saqlanmoqda.

Mo'g'illar davrida vayron etilgan Axsikent shahri, temuriylar davrida XV asrlarda "Eski Axi"dan 5-6 km shimoli-g'arbda "Yangi Axi" nomi bilan qayta tiklanadi. Mazkur shahar Z.M. Boburning otasi Umarshayx mirzo davrida siyosiy markaz sifatida taraqqiy etishi, hunarmandchilikni shaharda rivojlanishiga yangi impuls beradi. Natijada shaharda kulolchilik qaytadan rivoj topadi. Bu davrda Andijon [8;227-230-b] va Axsikent [9;128;80-81-b] shaharlarida yirik kulolchilik ustaxonalari rivoj topadi. Jumladan, Axsikent shahridan XIV asr ikkinchi yarmi –XV asrlarga oid topilgan kulolchilik buyumlari ya'ni, sirlangan sopol kosa, tovoq, ko'za, vaza va bolalar o'yinchoqlari kabi sopol buyumlar buni tasdiqlaydi.

Shu ta'kidlash kerakki, Farg'ona vodiysining o'rta asrlardagi kulolchilik markazi Axsikent ustalari an'analari, vodiydagi boshqa kulolchilik markazlari rivojiga ham o'z ta'sirini ko'rsatgan. Xususan, an'analari bo'yicha ishlab chiqarishi Axsikent kulolchiligiga yaqin bo'lgan Namangan, Chust, G'urumsaroy kulolchiligi, Axsikent ustalari yasagan qo'shquloq, lagan, ko'za, siyohdon, chiroq kabi buyumlarni tayyorlab kelgan Rishton va Quva kulolchiligi an'analari bu fikrimizni tasdiqlaydi.

Farg'ona vodiysidagi yana bir o'rta asr kulolchilik markazi Andijon shahri edi. Arxeologik izlanishlarda Andijon shahridan kulolchilik buyumlari va ishlab chiqarishga oid mehnat qurollari bu fikrimizga dalil bo'ladi [10;74-75-b]. Bu davrda Farg'ona vodiysi kulolchiligi qo'shni Toshkent vohasi kulolchiligiga ham o'z ta'siri ko'rsatgan. Shu sababdan Toshkent kulolchiligi bir qator xususiyatlari bilan Samarqand, Shahrisabz, Buxoro kulolchilik maktablari an'analariidan farq qilib mahalliy an'analarni rivojlantirib kelgan edi [11;86-89-b].

Shu o'rinda XIX asrga kelib Farg'ona vodiysining eng yirik kulolchilik markaziga aylangan Rishton kulolchiligi to'g'risida ham fikr bildirib o'tish o'rinli bo'ladi deb hisoblaymiz. Avvalo joy toponimikasi haqida fikr bildirsak, Rishton so'zi ham qadimgi so'g'diy tilida "Rash"-qizil tuproq ma'nosidan kelib chiqqan degan fikrlar mavjud. Zero, bu joyda qadimdan kulolchilik uchun yaroqli shirali soz tuproq bo'lib, bugungi kulollar bunday tuproqni "xoki surx" deb ataydilar. Shu sababli qadimdan kulolchilik uchun bunday qimmatli xom-ashyo soz tuproqqa ega bo'lgan, aholisi zich va madaniy markazlar joylashgan Janubiy Farg'onadagi

Rishtonni faqat kech o'rta asrlarda kulolchilik markazi sifatida qaror topishi biroz noaniq tasavvur beradi.

Yuqorida ham ta'kidlanganidek, kulolchilikda aholi nufuzi, savdo yo'li, xom-ashyo manbai omillari muhim o'rin tutadi. Zero, bu omillarni asosiy qismi Rishtonda qadimdan mavjud edi. Zero, 1939-yilgi arxeologik izlanishlar ma'lumotlariga ko'ra Rishtondan eramizgacha bo'lgan davrga oid kulolchilik xumdoni topilgan. Bu dalil Rishtonda kulolchilik hunarmandchiligi qadimdan yuzaga kelganligini tasdiqlaydi. Qadimgi davrlarda tarkib topgan kulolchilik o'rta asrlarda ham rivojlanishda davom etgan. Bunda turli omillar muhim o'rin tutib, bizni fikrimizcha savdo munosabatlari ham bunda katta ahamiyat kasb etgan. Ma'lumki, ilk o'rta asrlarda Ipak yo'lining O'rta yer dengizidan boshlangan bir tarmog'i vodiyning g'arbiy "eshigi" Xo'jand shahrida ikki tarmoqqa ajralib g'arbdan sharq tomon yo'nalgan. Ulardan "janubiy tarmoq" Xo'jand-So'x-Rishton-Marg'ilon-Quva tarzida yo'nalgan bo'lib, Rishton ham savdo yo'li ustida bo'lgan. Shubhasiz bu holat Rishton va undagi kulolchilik tarmog'i rivojiga katta ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Chunonchi, 1999-yil Rishtonda o'tkazilgan navbatdagi arxeologik izlanishlarda IX-X asrlarga oid bir qator kulolchilik buyumlarini topib o'rganilgani bu fikrni mustahkamlaydi.

Lekin taraqqiyot doim bir xilda davom etmaganidek, biroz o'tib yuz bergan tarixiy jarayonlar Rishton markazi taraqqiyotiga ham salbiy ta'sir etgan. Ya'ni, XII asrga kelib vodiylar sharqida Quva shahri o'rniga Marg'ilon shahri mavqeyi yuksaladi. Natijada vodiylar janubidagi Ipak yo'li tarmog'i endi Quvaga emas balki Marg'ilonga tomon yo'naladi. Ikkinchi tomondan So'x-Haydarkon mavzesida kon ishi rivojlanib, avvalgi Xo'jand-Rishton-Quva yo'li mavqeyi pasayib, So'x-Haydarkon-Vodil-Marg'ilon yo'li faollashgan. Bularning barchasi Rishtonni muhim savdo yo'lidan chetda qolishiga sabab bo'lgan. Oqibatda IX-X asrlarda rivojlangan shahar bo'lgan Rishton XI-XII asrlarga kelganda mahalliy qishloq markazi sifatida qaror topadi [12;21-b]. Bu jihat bu joydagi kulolchilik hunarmandchiligiga ham o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatgan bo'lsa ajab emas.

Biroq, hududning qulay tabiiy sharoiti bu markazni yangidan rivojlanishi uchun imkoniyat yaratgan. Ayrim mahalliy ma'lumotlarga ko'ra temuriylar davridan Rishtonda ham iqtisodiyot, jumladan kulolchilik qaytadan rivojlana boshlagan. Tadqiqotchilar fikriga ko'ra XVIII asr oxiridan boshlangan "Rishton kulolchiligini qayta yuksalishi" XIX asr o'rtalariga borganda o'zining eng yuqori cho'qqisiga erishadi. Rishton bu davrda "Markaziy Osiyoning shaffof sirlangan kulolchilik buyumlari ishlab chiqarish markazi" statusiga erishadi [13;1-b].

Xulosa qilib aytganda, o'rta asrlarda Farg'ona vodiysida kulolchilik hunarmandchiligi taraqqiy etgan edi. Vodiya bu davrda bir necha kulolchilik markazlari yuzaga kelgan. Bunga bir qator ya'ni siyosiy, iqtisodiy, madaniy va mahalliy sharoit omillari ta'sir ko'rsatgan. Farg'ona vodiysining o'rta asrlardagi kulolchilik an'analari mintaqa hunarmandchiligini rivojida o'ziga xos poydevor vazifasini o'tagan. Mazkur hunarmandchilik maktabidagi ayrim usullar bugunga qadar ham mahalliy hunarmandchilikda saqlangan. Vodiylar hunarmandlari o'z ajdodlariga munosib avlod bo'lib yetishgan.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. Sharipova Sh. Ilk o'rta asrlarda Farg'ona moddiy madaniyatining o'ziga xos jihatlari. // "O'zbek davlatchiligi tarixi: muammo va izlanishlar" mavzusidagi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi miqyosidagi ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari. – T.: 2012.

2. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. I tom. – T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi". 2007.
3. Usmonov B. Farg'ona vodiysi Amir Temur va temuriylar davrida. – F.: "Farg'ona". 2019.
4. Западный Туркестан. / Составитель А.Н. Самойлович. – С-Петербург. 1903.
5. Usmonov B. Farg'ona vodiysi Amir Temur va temuriylar davrida. – F.: "Farg'ona", 2019.
6. Anorboev A., Islomov U., Matboboev B. O'zbekiston tarixida qadimgi Farg'ona. – T.: Fan, 2001.
7. Qosimov Y. Qadimgi Farg'ona sirlari. – Namangan. 1992.
8. Матбабаев Б.Х., Машрабов З.З. Древней и средневековой Андижан (историко-археологическое исследование). – Т.: "Sharq", 2011.
9. 9. Temur va Ulug'bek tarixi. / Bosh muharrir akademik A. Asqarov. – T.: Qomuslar Bosh tahririyati. 1996.; Ахраров И. Новые археологические материалы с городища Ахсикент XIV-XVI веков. // Общественные науки в Узбекистане. 1969. № 8-9.
10. Matbabaev B.X., Mashrabov Z.Z. Andijon tarixi. – T.: "Sharq", 2014.
11. Вархотова Д. Художественная керамика XV – начале XVI вв. из Ташкента. // ОНУ. 1969, № 8-9.
12. Anorboev A., Islomov U., Matboboev B. O'zbekiston tarixida qadimgi Farg'ona. – T.: Fan, 2001.
13. https://ru.wikipedia.org/wiki/Керамика_Риштана.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ S/2 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).